

Адебиётлар

1. Djamalova D., Utayeva N. "Fortepiano áleminе dáslepki qádemler", oqıw qollanba. Ğ.Ğulam atındaǵı NMIU. –Tashkent: 2016.
2. Kisel E., Natanson B., Nikolaev A., Erejenskaya N. "Shkola igri na fortepiano", –Moskva: "Muzika". 1975.
3. Azimov X. Fortepiano sabaqlıǵı. - T.: "Oqıtwshı", 1997.
4. Shteynpress B., Yampolskiy I. "Enciklopedicheskiy muzikalny slovar", -Moskva: 1959.
5. Xayitboeva D. Notani qagazdan oqıw hám fortepiano ansambli. –T.: "Uzbekistan", 2010.
6. Tashpulatova D. Kárwán saraya nad etyudami G. Mushelya v fortepiannom klasse. -T.: «Uzbekistan». 2011.
7. Dúnya hám Ózbekstan kompozitorlarınıń dóretpeleri. Hár qıylı jıllar baspaları.
8. Xayitboeva D. Proizvedeniya Gafura Kadirova v klasse obshego kursa fortepiano. - T.: «Uzbekistan», 2011.
9. Zakirova Sh. Proizvedeniya kompozitorov Uzbekistana dlya fortepiano. -T.: «Uzbekiston», 2010.
10. Mushel G. 24 prelyudii i fugi. - M.: 1978.

РЕЗЮМЕ. Bu maqolada o'qituvchi o'rganib atirgan asarlarni o'quvchiga aniq misollar orqali tushindirish va ko'rsatish ushuncha oldin o'zi keng va har turli ma'lumotga ega bo'lishi shart ekanligi aytilmoqda. Musiqa cholg'u-asbobini chalib bilishi, hattoki bolalar o'rinlashida ijodiy faoliyat bo'lib topiladi. U ijrochiligidan faqat maxsus bir ko'nikma ilmiy faoliyat emas, ba'kim aktivlikni, maxsadga intilishi, diqqatiga e'tibor va i intizomni ham talab etadi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится о том, что прежде чем учитель сможет объяснить и показать изучаемые произведения ученику на конкретных примерах, он должен обладать широкими и разнообразными знаниями. Обучение игре на музыкальном инструменте – творческое занятие даже в жизни детей. Это не только специальная научная деятельность, но и требующая активности, целеустремленности, внимания и дисциплины.

SUMMARY. In this article, it is said that before the teacher can explain and show the studied works to the student through specific examples, he must have a wide and diverse knowledge. Learning to play a musical instrument is a creative activity even in children's lives. It is not only a special scientific activity, but it also requires activity, goal-seeking, attention and discipline.

ТУРКИЙ ХАЛҚЛАРГА ЎРТОҚ МАДАНИЙ МЕРОСЛАРДА ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИНИНГ ЭТНОХУҚУҚИЙ – ТАРБИЯВИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ТАСВИРЛАНИШИ

Е.Алламбергенов – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: этнопедагогика, ҳуқуқий тарбия, таълим-тарбия, фольклор, ёзма ёдгорликлар, комил инсон.

Ключевые слова: этнопедагогика, правовое воспитание, воспитание, фольклор, письменные памятники, совершенный человек.

Key words: ethnopädagogik, legal education, education, folklore, written monuments, perfect person.

Қорақалпоқ халқининг этнопедагогикаси ўзининг меҳр-муҳаббат, тарбия масаларини ёритган бой фольклор манбаларга эгаллиги билан ажралиб туради. Бу этнопедагогикадан ўрин олган дostonларнинг қайси бирини олиб қарамайлик, инсонлар ҳаётида учрайдиган кўпгина масалалар, ҳусусан адолат ва адолатсизлик, омонатга ҳиёнат қилиш, мардлик ва номардлик, халол ва ҳаром, одоб ва одобсизлик сингари ҳислатлар бир бири билан қиёслаб кўрсатилади. Этнопедагогикамизда ёшларга намуна бўладиган ҳислатлар кўплиги ва ёш авлодни яхши хулқли қилиб тарбиялашда муҳим жиҳатлари бор.

Халқ оғзаки адабиётининг пайдо бўлишида ва ривожланишида қадим даврлардан қолган ушбу манбалар, ёзма ёдгорликлар, шу билан бирга, ушбу даврлардаги туркий адабиёт вакиллариининг ижод намуналари катта аҳамиятга эга. Фольклор меросларининг узоқ вақт сақланишида атоқли бахши, жировларнинг хизматлари катта. Халқ оғзаки ижодидаги дostonлар халқнинг этнопедагогикасининг мазмунини ўзида жамлаган асосий воситаларининг бири сифатида ўтмишдаги илғор қарашларни, ёшларни замон талабига мувофиқ тарбиялаб такомиллаштиришдаги орзу-армонларининг мазмунини ва муайян бир халқга, миллатга хос ижтимоий гуруҳларнинг, одамлар гуруҳининг таълим-тарбия ишларини амалга оширишдаги қўлланилиб келган усул, тажриба, кўникма ва қарашларининг жамланиши ҳисобланади.

Қорақалпоқ фольклори бўйича илмий-назарий фикрлар билдирган атоқли олимлар Н.Давқараев, И.Сағитов, Қ.Мақсетов, А.Пахратдинов, К.Мамбетов, К.Алламбергенов ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида сўз ва мусиқа хунари, шунга мос эстетик таълим-тарбия XIV асрда яшаган Соппасли Сипира жировдан бошланганлиги далилланган. Шу билан бирга, ўрта асрлардан бошлаб XX асрга қадар давом этган қиссахонлар, котиблар, шоирлар анъанаси, фольклор намуналарининг китоб қилиб тарқатилиши, XVIII асрдан бошлаб Россия империясида яшовчи туркий халқларнинг оғзаки ижодларининг алоҳида китоб қилиб Петербург, Москва, Қозон, Оренбург, Тошкент, Самарқанд, Қўқон ва бошқа шаҳарларда чоп этилиши

фольклоршуносликнинг дастлабки қадамларидан бири бўлди.

Баъзи олимларнинг кўрсатувича, жиров – қўлига қўбиз олиб халқнинг адабий мероси бўлган дostonларни, тарихий жир (қуй)ларни қуйлаб, томошабинларга айтиб бериши, ўз замонасининг орзу-умидларини қуйлаши, қўбизга қўшиб оғзаки адабиётнинг намуналарини: нақл, ҳикматли сўзлар, тўлғовларни панд-насихатга, ҳатто таълим-тарбияга йўналтирувчи сўз санъаткори, иқтидор эгаси, ҳушовоз созанда бўлиш билан бирга, одоб-ахлоқ тарбиячиси ҳам ҳисобланади [1:18].

Қорақалпоқ халқида жиров катта ҳурматга эга бўлган. Улар халқ билан бирга бўлиб, халқнинг ўғил-қизларига ватанни, халқни ҳимоя қилишдаги мардонавор ишларини бадиий сўз билан таърифлаган, уларни одоб-ахлоқ, гуманистлик, патриотлик ғояларни уйғунлаштириб таълим-тарбияга чорлаган.

Қорақалпоқ жировчилиқ санъатини педагогик аспектда махсус ўрганган олим А.Ережеповнинг кўрсатувича, қаҳрамонлик дostonлар эса халқни душманга аёвсиз бўлишга, ватанни севишга ундаган. Халқимиз ўз қаҳрамонларининг ижобий ҳислатлари ёрдамида келажак авлодларни тарбиялашга, уларда маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантиришда фойдаланган [1:22]. Демак, жировчилиқ санъати асрлар оша халқни тарбиялашга, ватанни севишга, она-ерга садоқатли бўлишга чорлаган. Уларда инсоний фазилатларни камол топтиришда асосий манба бўлиб хизмат қилган «Кўрқит ота» китоби эса бунинг яққол исботи ҳисобланади.

Дарҳақиқат, Кўрқит ота жирлари мазмунини ва ғоясига кўра турли маънодаги панд-насихат, жирлар, нақл-мақоллардаги доно фикрлар ва маънавий-ахлоқий педагогик таълим-тарбиявий қарашлардан иборат. Масалан, «Байлық бахит экелмес, Салма тениз толтырмас, Өзимшил өзгени ойламас, Менменди қудай сыйламас. Еркелеп өскен қыз болмас. Өзиннен түвмай үл болмас. Жаттын улы қашаған. Өзгениң қызы ошаған. Уйилген топырақ тау болмас, Досласқан ел жау болмас». «Адам ишпес ашыы сүдың ақағаны жаксы». «Өтирик сөз өрге бастырмайды» [5:7-8] деб ёшларга маънавий-ахлоқий фикрлардан сабоқ беради.

Бу фактларнинг барчаси қорақалпоқ халқ дostonларидаги таълимиy-тарбиявий фикрларда жировларимизнинг қадимги туркий халқларнинг “Авесто”, “Урхун-Энасой ёзма ёдгорликлари”, “Оғузнама”, “Кўрkit ота” каби умумий маданий меросларига мурожаат қилинганлигини яна бир марта яққол кўрамиз.

Қадимги туркийларнинг руник ёзувининг ажойиб мероси “Култегин ёдгорлиги” таълим-тарбия, хусусан, этнопедагогика тарихи бўйича бой манба ҳисобланади. Сабаби, бу ёдгорлик туркий қавмларнинг VIII асрга тегишли ҳар хил урф-одатлар этнографияси ва этнопедагогикаси тармоқларини ўзида мужассамлаштиради [3:31-52].

VI асрнинг ўрталарига келиб Олтой, Еттисув ва Ўрта Осиёдаги ҳар хил қавмларнинг бириктириш натижасида турк хоқонлиги деб аталган кўчманчиларнинг катта давлати пайдо бўлди. VI-VIII асрларда ҳар хил этник тармоқларнинг кучли ассимиляциялашуви натижасида туркийларнинг сиёсий бирлашмасига оид “Турк” деб умумий ном олган, тиллари бир-бирига жуда яқин бўлган қавмлар гуруҳи тузилди. Улар кейин Ўрта Осиёдаги туркий халқлар этногенезида муҳим роль ўйнаган. Ёдгорликда туркий қавмларнинг қудратли хоқонлигининг беқлигида бошқа юртнинг босиб олишларига қарши курашиши орқали уларни бириктирган миллатпарварлик, ватанпарварлик ғояси юқори даражада бадиий тарзда тасвирланган.

Шунингдек, ушбу ёзма ёдгорликлар ва қорақалпоқ халқи этнопедагогикасида ҳам қадимдан энг асосий долзарб вазифалардан бир бу қомил инсонни тарбиялаш масаласи долзарб ҳисобланган. Қомил инсонни шакллантириш ғояси одамзот цивилизацияси ривожланишининг барча босқичларида энг аҳамиятли, долзарб муаммо бўлганлиги билан баҳолидир.

Адабиётлар

1. Ережепов А.А. Қорақалпоқ жировчилиқ санъати воситасида ўқувчи ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг педагогик асослари. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. - Нукус, 2019.
2. Қарақалпақ халқининг этнопедагогикаси. Илимий мақалалар топлами. – Нөкис: Билим, 1995.
3. Өлеуов Ө. Ертедеги түрк жазыўларындағы тәлим-тәрбиялық көзқараслар. Муғаллимлер ушын оқыў қолланбасы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1989.
4. Бердақ. Сайланды шығармалары. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1997.
5. Қорқыт ата кітабы. Оғыздардың батырлық жырлары: Эпос / Орыс тілінен аудар. Ә.Қоңыратбаев, М.Байділдаев. – Алматы: Жазушы, 1986.
6. Педагогика: энциклопедия. Маъсул муҳаррирлар Р.Сафарова, Р.Х.Жўраев. II жилд. Ж-М. / тузувчилар: жамоа. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. 2015.

РЕЗЮМЕ. Мақолада халқ оғзаки ижоди ва ёзма ёдгорликлар мисолида қорақалпоқ халқининг этнохуқуқий қарашлари таҳлил қилинади. Шунингдек, мазкур манбаларда қомил инсон ғояси ҳақида атрофлиша фикр юритилади.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируются этноправовые воззрения каракалпаков на примере фольклорных и письменных памятников. Также в этих источниках развивается представление об идеальном человеке.

SUMMARY. The article analyzes the ethno-legal views of the Karakalpak people on the example of folklore and written monuments. Also, these sources elaborate on the idea of a perfect person.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДАГИ АСОСИЙ ГЕНДЕР ПАРАДИГМАЛАРИ

Н.Р.Аннаева – мустақил тадқиқотчи

Урганч давлат университети

Таянч сўзлар: инсоннинг замонавий жамиятда мослашуви, инсоннинг индивидуал фазилатлари ва истисдоди, стереотиплар, сунъий муносабатларни юкламаслик, кучлилик, мустақиллик, фаоллик, тажовузкорлик, рационаллик, шахсий муваффақиятга интилиш, аёлларда заифлик, тобелик, сусткашлик, мулоимлик, хиссиётга мойиллик, бошқалар ёрдамига муҳтожлик.

Ключевые слова: адаптация человека в современном обществе, индивидуальные качества и таланты человека, стереотипы, отсутствие искусственных отношений, сила, самостоятельность, активность, агрессивность, рациональность, стремление к личному успеху, ранимость у женщин, зависимость, прокрастинация, мягкость, эмоциональная склонность, потребность за помощью от других.

Key words: human adaptation in modern society, human individual qualities and talents, stereotypes, lack of artificial relationships, strength, independence, activism, aggression, rationality, striving for personal success, vulnerability in women, dependence, procrastination, gentleness, emotional propensity, need for help from others.

Ҳар бир янги кашфиёт, техник ёки ижтимоий янгилик, бир томондан, олимларни кераклийечимга яқинлаштиради, иккинчи томондан, улар учун янги савол ва муаммоларни келтириб чиқаради. Инсоният жамияти ривожланишининг ўзгарган шартлари, биринчи навбатда, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига кириши, демократлаштириш, интеграция жараёнлари таълим мақсадларининг ўзгаришига олиб келди.

Қорақалпоқ мутафаккурлари ҳам инсоннинг етуқлиги масаласига алоҳида диққат қаратган, ватанпарвар бўлишга шақирган. Бердақ қомил инсоннинг белгиларини ҳисоблаб «эр болсанг элингни химоя қил, элнинг берган тузини оқла», «одам боласида бўлсин ор-номус», «эр йигитга номус билан ор керак», «киндикдан қон томиб тўғилган ер учун, ўлиб кетганингча хизмат этган яхшироқ» деб жирлаб, «ақли қомил, билими зўр, илмли эл бўлмайди хўр» [4:43] деб қомил инсон тарбиялашнинг халқ, миллат ва давлат ривожланиши учун аҳамиятининг жуда катта эканлигини кўрсатади.

Профессор У.Алеуовнинг халқ этнопедагогикасида қомил инсон ғояси масаласи ҳақидаги айтган фикрлари диққатга молик. Олимнинг кўрсатувича, халқ дostonлари ботирнинг (шахснинг) тўғилишидан бошлаб мақсад муродида етганигача халқ педагогикасидаги яқка шахсни, яъний қомил инсонни вояга етгазишнинг ўзига хос тажрийбаси ва анъаналари ҳисобланади [2:11].

Дарҳақиқат, олим туғри кўрсатганидек, дostonлардаги қомил инсон ғояси қомиллик тушунчаси билан узвий боғлиқликда яққол кўзга ташланади. Чунки, “Қомиллик - меҳр-мурувват, адолат, тўғрилиқ, виждон, ор-номус, ирода, тadbиркорлик, матонат каби кўплаб асл инсоний хислат ва фазилатларнинг мажмуини ифодаловчи атама. Қомиллик инсоннинг ҳаётлигида амалга оширилган барча ишларнинг пок эътиқод билан суғорилиши, ҳаққа интилиш, ҳақиқатга, ёруғликка яқинлашгани сари ҳаёти ва виждонидаги доғлар, нуқсонлар, гуноҳларини равшанроқ кўра билиш йўлидир. Қомиллик етуқлик, бекаму кўстлик, онгли инсонга хос ва мос хислат бўлган ақлий-маънавий даражадир.

Таълим жамият тараққийотининг самарали омилига айланади. Таълимда вужудга келаётган жаҳон тенденциялари: ягона таълим ва ахборот маконини яратиш, узлуксиз таълимга ўтиш мутахассислар тайёрлашга сифат жиҳатидан ҳар хил талабларни қўйди. Айниқса, бугунги кунда бутун дунёда гендер тенглигига эришиш мамлакат ва шахс ривожланишининг марказий босқичига айланиб